

מפסיר ה וירא יהוה כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל -

ה. נתנא יי. ארי קגיא. פישת אנשא בארעא. וכל יצרא מחשבת לביה. לחוד פיש כל

רס"ג (ה) וירא ה', וכאשר ראה ה' שכבר רבתה רעת האדם. לבו, לבם. רק רע כל היום, רע מוחלט כל הזמן.

רמב"ן מפחדם, וכן האימים (להלן יד ה). בימים ההם. לשון רש"י, בימי דור אנוש. וגם אחרי כן. שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו⁵ ללמוד מהם. ורבי אברהם פירש גם אחרי המבול, כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים. ואם כן או תהינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם, או שיודה במאמר הדורש⁶ בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא⁷ שנמלטו גם אחרים עמו⁸. והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם, אין להם אב וזולתו, והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות (לעיל ה ד), והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק, כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת, ויולד בדמותו כצלמו (שם ג). ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים, כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד עבודה זרה והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון. וכך אמרו בבראשית רבה⁹ זה ספר תולדות אדם, ואין הראשונים תולדות¹⁰, ומה הן אלוהות¹¹. בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתיק. אמר לון עד כאן בצלם ובדמות¹², מכאן ואילך¹³ קינן קנטרנין. וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים כחזקם, ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות. וספר בתחלה

5 ע"י ברש"י ובהע"י. 6 נדה סא, א. 7 ר' אברהם. 8 שהרי כתב כי הנפילים היו גם אחרי המבול. 9 כ"ד, ו. 10 כלומר בספור זה נסמך אותן הנקראין תולדות, היינו הנזכרים מאנוש ואילך, ואין הראשונים תולדות (ע"י יוסף). 11 בב"ר: אלהות. - בניחיתא, כלומר שנבראו בצלם ודמות. 12 שם: בצלם אלהים. 13 לשון ב"ר כג, ט: מכאן ואילך (היינו מ"קוין") נתקלקלו הדורות ונבראו קנטרנין (צורתם נבראו מהופכים ומתנגדים לצורת אדם - ע"י

חזקוני אחר הנחמה⁵² הקדים הכתוב ויולד נח את שם, לוינחם כי עשה את האדם. קרוב לדוגמא זה פרש"י בסוף פרשת לך לך⁵³.

(ד) הנפילים, נפלאים היו בגובה. חסר אל"ף, דוגמא: ונפלינו אני ועמך (שמות לג טו). היו בארץ בימים ההם, הנזכרים למעלה: ויהי כי החל האדם וגו' ויראו בני האלהים את בנות האדם (פסוק ב) וגו'. וגם אחרי כן, שכעס עליהם הקב"ה, כדכתיב: לא ידון רוחי באדם (פסוק ג) וגו', לא נכנעו, אשר⁵⁴ היו באים בני האלהים אל בנות האדם וגומר. אנשי השם, א"ר אחא⁵⁵ והא כתיב על דור המבול בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (איוב ל ח), ואת אמרת "אנשי שם", אלא שהשמו את העולם והושמו מן העולם.

(ה) כי רבה רעת האדם, אין להרהר ולומר הואיל והכל גלוי לפניו איך בראו לתטוא. אלא הרי אין יראת שמים בידי שמים⁵⁶ כדכתיב: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' (דברים י ב), וכתיב: מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' (שם ה כו), וכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע (שם ל טו).

52 אחר וינחם ה' כי עשה את האדם. 53 הוא בטוף פ' נח: "ולמה הקדים הכתוב מיתתו של נח לציאתו של אברם, שלא יהא הדבר מפורסם לכל וכו'". 54 בס"ש: עד אשר. 55 ב"ר כו, יח. 56 ברכות לג, ב.

ובהלה⁸⁷, וכן: ואולם הר נופל יכול (איוב יד יט). אמר כי בימים רד"ק ההם היו בארץ אנשים בעלי קומה יתרה מאד והסיבה כמו שכתבנו⁸⁸ באריכות ימי הנזכרים שהיו יחידים, הם או אחרים ביתרון מדת גופם והם נקראים נפילים וענקים. וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם, פירושו וגם אחרי כן שרבו בני האלהים והיו בועלים בנות האדם אשר בחרו להם, כל שכן שהיו בארץ נפילים שהיו רואים אותם יפות מראה ובעלות קומה. והנפילים היו מבני הגדולים וכאשר היו בועלים כמותן היה הנולד מהן גם כן באיכות ובכמות⁸⁹, והמה הגבורים אשר מעולם, כלומר שהם נזכרים כפי הדורות הבאים אחריהם שהיו אלה הגבורים מזמן קדמון, זהו אשר מעולם אנשי השם, שהיה להם שם כפי הדורות הבאים אחריהם, ואחרי המבול ראו הנשארים כי רע בעיני ה' רדיפת התאוות והנהגת הגופות להנאות להרבות⁹⁰ ולהגדיל הגופות במדתן ובאריכות ימיהם, אם היה זה בהנהגת מחיתם, וחסרו התאוות ואותן הנהגות עד שמעטו שנות בני אדם אחר המבול והיו הלך וחסור, לפי ששב להם למנהג ולטבע הנחת⁹¹ הנהגת הראשונים, ומעטו הימים ומעטו מדות הגופות עד שלא נשאר מהם, אף כומן שבאו ישראל לארץ לא נמצא מהם אלא ילידי הענק בחברון⁹². ואמר⁹³ שלא היו אלא ארבעה. ובימי דוד ילידי הרפה בגת⁹⁴. ועל עוג מלך הבשן נאמר: הוא נשאר מיתר הרפאים (יהושע יג יב), ואפשר שאותן שנמצאו נהגו בגופותם מנהג הראשונים שלפני המבול, ואפשר שימיהם ארכו כמו שארכו גופותם.

(ה) וירא ה', כיון שהגיע הקץ שנתן להם מאה ועשרים שנה ראה כי לא הטיבו מעשיהם אבל הרעו אותם וכל יום היה קשה מחברו, זהו שאמר רק רע כל היום ופירושו: וכל יצר, משני יצרים שיש בלבו של אדם אחד טוב ואחד רע, כולו היה לרע ולא היה טוב בהם. ונקראת תאות מחשבות הלב יצר, לפי שהלב יוצר ופועל בלבו הענינים הן לטוב הן לרע להוציאם לידי מעשה. וטעם מה שהאריך האל להם ק"כ שנה אם ישוּבו והוא היה יודע שלא ישוּבו, עשה כן כדי שילמד האדם ממדותיו ויאריך אפו לחוטא לו ולא ינקם ממנו מיד אף על פי שהיכולת בידו אולי ישוּב ויתחרט בו. והנה האל ברא עולמו להיותו טוב או כולו או רובו, ואם כולו רע לא יוכל לעמוד כי לא יבחר האל כי אם בטוב. והנה ראה דור המבול כולו רע בזנות וחמס שמפסידים סדר העולם והיו מעשיהם כנגד מעשיו ואמר להשחית את העולם השפל ולהשאיר ממנו הטוב שנמצא בו והיה שמץ מנהו כדי לקיימו לעתיד, והשאיר נח שמצא אותו טוב וכן בניו עם

והלשון מגומגם. ותקנתי ע"פ מכלל יופי (רק שם ליתא מלת הוה). 87 וכן בספר השרשים (נפל). 88 לעיל ה, ד. 89 באיכות ובכמות - בכ"י מ' ופ: כמותן באיכות. בנ"ד: כמותן באיכות ובכמות. 90 בנ"ד: להרבות המשגל. 91 הנהגת - בנ"ד: ליתא. 92 יהושע טו, יד. 93 ע"י רש"י יהושע יד, טו: על שם האב וג' בנים שכן קורא אותם ילידי הענק, ובבראשית כג, ב כתב רש"י: על שם ארבע ענקים שהיו שם. 94 ש"ב כא, טו. וראה רד"ק שם שפירש "הרפה"

(ה) כי רבה רעת האדם, לשעבר. וכל יצר מחשבות לבו, לעתיד, שלא היו שומעים למוכיח⁶⁶ ואין לקוות שישוּבו⁶⁷. (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפון במות המת, וההיפך⁶⁸ "ישמח ה' במעשיו" (תהל' קד לא). 66 לנח שהיה מוכיחם, כדלעיל ה כב. 67 ר"א בכ"י יא. 68 ראב"ע

ימא: ו. וְנָחַם בְּמִימְרֵיהֶּ, אָרִי עָבַד יְת אָנְשָׁא בְּאַרְעָא, נְאֻמְר בְּמִימְרֵיהֶּ לְמַתְבַּר תּוֹקְפָהוֹן כְּפִעוּתֵיהֶּ: ז. נְאֻמְר

וַיִּנְחַם יְהוָה כִּי-עָשָׂה אֶת-הָאָדָם בְּאַרְץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל-לְבוֹ: וַיֹּאמֶר

(ו) וינחם ה' כי עשה, נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים, רש"י שאלו היה מן העליונים היה ממרדן, ב"ר⁸². ויתעצב האדם אל לבו של מקום, עלה במחשבתו של מקום להעציבו, זהו תרגום אונקלוס⁸³. ד"א וינחם, נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים⁸⁴ למדת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות: וכן⁸⁵ אדם ויתנחם (במדבר כג יט), ועל עבדיו יתנחם (דבר' לב לו). וינחם ה' על הרעה (שמות לב יד), נחמתי כי המלכתי (ש"א טו יא), כלם לשון מחשבה אחרת הם. ויתעצב אל לבו, נתאבל על אבדן מעשה ידיו⁸⁶, כמו: נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג). וזו כתבתי לתשובת המינים: גוי אחד⁸⁷ שאל את רבי יהושע בן קרחה, א"ל: אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד, אמר לו: הן. אמר לו: והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו: נולד לך בן זכר מימך, אמר לו: הן. אמר לו: ומה עשית, אמר לו: שמחתי ושמחתי את הכל⁸⁸. אמר לו: ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו: בשעת חרותא חדתא, בשעת אבלא אבלא. אמר לו כך מעשה הקב"ה. אע"פ שגלויו לפניו⁸⁹ שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם.

82 סוף פכ"ז. 83 ואמר למתבר תוקפהון כרעותיה. — מכיא התרגום לראיה שיתעצב קאי על האדם (דבק טוב). 84 שהוא משותף למדת הדין נהפך למדת הדין גמור בלא שיתוף רחמים (נחלת יעקב). 85 בד"ד: וכן וכן אדם. 86 כ"ד סוף פכ"ז. 87 שם: אפיקורס אחד. 88 "הכל" — כ"ד: אחרים. 89 כי באמת אין הדמיון עולה יפה, כי זה שישמח האב ביוצא חלציו אף כי ימות באחרונה לפי שחק עולם הוא, אבל אבדם במבול לא לזאת נוצרו, לפיכך הוסיף רש"י על המדרש: "אע"פ שגלויו לפניו שסופן לחטוא ולאבדן וכו'". ושפיר אמר בשעת חרותא חדתא (יפה תואר).

(ו) וינחם ד'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון רב"ע בני אדם, כי המשחית מה שעשה יראה שניחם, וטעם ויתעצב אל לבו. הפך ישמח ד' במעשיו (תה' קד לא), כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו⁷⁵. וי"א כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך (כו מ)⁷⁶ ויפרשהו וזע"ד⁷⁷. ואמרו כי לבו הוא הנביא, ואילו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל⁷⁸. ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב. כשתרח מת היה אברהם בן 135. ויצחק בן 35. 75 ה' מתעצב כשהוא בא להעניש את נבראיו, ושמח כשהוא בא לעשות חסד עם נבראיו. 76 ושם הוא מפרש: מגורת נחמה, והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך. 77 בכ"י פריס, במרגליות טובה במקראות גדולות ורשה: וועד. לעומת זה בכז. מב (מתנחם) כולם מביאים הגירסה: והגאון אמר מגורת ווע"ד בלשון ערבי. ומפרשים: יעוד קביעת מועד. 78 היה כתוב ויתעצב לבו — הנביא.

נשותיהם כדי לקיים זרע. ולמך אביו כבר מת חמש שנים לפני רד"ק המבול ומתושלח שלמו שנותיו בבא המבול⁹⁵ ומת כי חמש שנים חיה אחר למך בנו, הנה לא נשאר צדיק בעולם אלא נח ובניו.

(ו) וינחם ה', מה שאמר וינחם, דברה תורה כלשון בני אדם, כי על דרך האמת לא אדם להנחם⁹⁶ כי אין בו שנוי חפץ יתברך ויתעלה. ויתעצב אל לבו, זה גם כן דרך משל כי אין לפניו על דרך האמת לא שמחה ולא עצבון ולא ישתנה ממדה למדה. והפך ויתעצב ישמח ה' במעשיו (תהלים קד לא), והכל דרך משל כי כמו שהאדם שמח על הדבר שישיר בעיניו ויתעצב על הדבר הרע הענק וכן בספר השרשים (רפא). 95 ראה להלן ז. ד. 96 ש"א טו, כט.

רס"ג (ו) וינחם ה' וכו', אז אמר ה' להענישם כאשר עשאו בארץ והביא העצבון אל לבם⁶⁵.

המה הגבורים. 65 ופירושו וינחם כמו מתנחם לך להרגך (בראשית כו מב). ופי'

רמב"ן כי יקחו אותם להם לנשים דרך חמס, ואחר כך ספר כי יבאו דרך זנות, אל בנות האדם שאינן באותה המעלה, ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו, שהם גדולים מאד, אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח, כלשון לא נופל אנכי מכם (איוב ג יב)¹⁴, והמה גבורים כנגד שאר בני האדם. ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים, וגם אחרי כן, כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם. ופירושו אשר מעולם, כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו, והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן. וזה פשט הגון בפרשה הזאת. אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול¹⁵ בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים, והוזכר בגמרא במסכת יומא¹⁶ הוא הנאות כלשון הכתוב יותר מן הכל, אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא.

(ו) וינחם ה', ויתעצב אל לבו. דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשיעה. וענין אל לבו, כי לא הגיד זה לנביא¹⁷ שלוח אלהים, וכן הלשון במחושב¹⁸, כדרך לדבר אל לבי (להלן כד מה), וזולתו. ובבראשית רבה¹⁹ בזה ענין נכבד במשל²⁰ שהביאו מן הסרסור והאיריכל²¹, והוא סוד גדול, לא ניתן ליכתב, והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד, ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים.

יוסף). 14 אינו נופל ממעלת החכמה מכם (לשון רבינו בפירושו שם). 15 פרקי דר"א (דף ג ב) ועיין בבאור הרד"ל, טו. 16 סז, ב: עזאול, שמכפרת על מעשה עזאול ועזאל, וברש"י שם: עזאול ועזאל, מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהן נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם, כלומר על העריות מכפר. וכן מצאתי בחדושי הרמב"ם ליומא שכתב: ולזה רמז הרמב"ן ז"ל בפירושו התורה שלו כמה שכתב הנפילים היו בארץ שאמר ז"ל שהענין ההוא מתפרש במסכת יומא. 17 כן הוא במדרש הגדול (קלב): ויתעצב אל לבו, כעס עליהם הקב"ה בלבו ולא גילה להן לא על ידי נביא ולא על ידי שליח. וכן כתב הרמב"ם במו"א (א, כט): מפני שמרו דור המבול לא התבאר בתורה שליחות שלוח להם בעת החיא, ולא הזהירם ולא יעדם כמות. נאמר כעבורם כי האלוה כעס עליהם "בלבו"... ולזה נאמר "אל לבו". אמנם בזהר בראשית (נח, א) איתא בפירושו להיפך: ויאמר ה' אמתה וגו'. אודע לון על ידא דנח ואחרי כהון כמה זמנין ולא שמעי. 18 זה הלשון נופל על המחושב (טו). 19 כז, ו. 20 א"ר ברכיה משל למלך שבנה פלטיין על ידי אדרכל, ראה אותה ולא ערבה לו, על מי יש לו להתכעס — לא על אדרכל, כך ויתעצב אל לבו. א"ר אסי משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד, על מי יש לו להתרעם — לא על הסרסור, כך ויתעצב אל לבו, ע"כ. 21 כצ"ל: והאיריכל. ראה ערוך השלם ערך אדרכל).

חזקוני (ו) וינחם ה', על שלשה דברים הנחמה באה: בפשיעת הנידר, ובקוצר יד הנודר⁵⁷ או בהתחלף דעתו. השתים באדם, כמו בקוצר יד הנודר או בהתחלף דעתו, והשלישית נאמרה בכמה מקומות אצל הקב"ה, והוא פשיעת הנידר כגון כאן, וכגון: נחמתי כי המלכתי את שאול (ש"א טו יא), וכגון בכמה מקומות אצל הקב"ה, וכן: רגע אדבר על גוי לנתוש ולנתרך, ושב הגוי מרעותו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי עליו, ורגע אדבר על גוי 57 סבור שיכול לעשות לו ואין לאל ידו לעשות ומתנחם בעל כרחו מחמת האונס בכזר שור, מקור כל הפיסקא, וכן בפענח רזא).

וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, וינחם ה', השם הראשון שבשלש עשרה מדות. כי עשה את האדם בארץ, בעבור הארץ הוא שנחם כי היא הגורמת*. ויתעצב אל לבו. על דרך הפשט מלת לב' בהקב"ה אינו אלא משל, והוא הדין בשאר האברים הגופניים שבאדם המיוחדים אליו ית', כגון: פי ה' 19, עיני ה' 20, אזני ה' 21, יד ה' 22, רגלי ה' 23. אך מפני שכבר נתברר אצלנו שהקב"ה חפץ בטוב, כענין שכתוב: ה' חפץ למען צדקו 24, ולא חפץ ברע, כענין שכתוב: כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' 25, מפני זה כשהכתוב רצה לתדיענו כי כשנעשה מה שהקב"ה חפץ יאמר בו שישמח, כענין שכתוב: ישמח ה' במעשיו 26, וכשנעשה מה שלא חפץ יאמר בו: ויתעצב אל לבו, כי אי אפשר לנו לעמוד על רצונו לעשות מצותו ולהזהר מעברות בלתי אם ישמיענו כן במדות הללו שהן מדות בני האדם, ועל כן כשהוא יתברך מחשב בו בעצמו ממקום מחשבתו יזכיר בו הכתוב לבר' 27, כי הלב באדם כלי המחשבה הבאה אליו מן המוח, וכן תראה כי הרוצה להתבודד ולהמשיך שפע המחשבה יכוף ראשו ויחשוב כדי שירד שפע המחשבה מן המוח שהוא מקור המחשבה אל הלב, ואע"פ שזה משל ורחוק מן הנמשל הנה הנמשל בדמיונו, ומוזה תקרא המחשבה שהשפע שלה וכחה ירד מלמעלה, לבר', וכן השליח השלוח מאתו ית' לדבר דבר בשמו יקרא, פי ה', כענין שכתוב: כי פי הוא צוה 28, כלומר מלאכי, ורוחו הוא קבצן, כלומר ורוחו של המלאך הנקרא, פי'. וכן תרגם יונתן: ומלאכיה 29. גם הנביאים נקראים, פי ה' 30, גם אורים ותומים, וכן דרשו רז"ל 31: ואת פי ה' לא שאלו 32, אלו אורים ותומים. וכשהוא שליח להשיג על מעשה הבריות להענישם או לגמלם יקרא עין 33, הוא שכתוב: עיני ה' אל צדיקים 34, ה' עיניו משוטטות וגו' 35, בכל מקום עיני ה' צופות וגו' 36, על אבן אחת שבעה עינים 37, באורו* השגחות רבות. וכשהוא שליח לשמוע דבר או לקבל אותו יקרא, אזנים' כענין שכתוב: ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' 38, כי כשם שהאזן באדם כלי השמיעה, כן המלאך השלוח כלי לשמוע הדבר ההוא להגיעו ולקבלו ונקרא בשם כלי השמיעה שבאדם. וכן דרשו רז"ל 39: אזנים כרית לי 40, אין אזנים של מעלה כריות אלא לשמוע תפלתן של ישראל. בא לבאר כי המלאך הידוע הממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה שבישראל הוא וכחותיו נקראים בשם, אזנים' לשמוע התפלות וליטול את כלן ולעשות עטרה ולהגיע בראש המלך, באשר הוא שם' 41. וכשהוא שליח להלחם עם אומה להכותה או לעקור אותם יקרא, יד ה' 42, כענין שכתוב בפלשתים: כבדה מאד יד האלהים שם 42, ובמצרים: הנה יד ה' היתה 43, ובטביעתם: את היד הגדולה 44. וכששלוחו ופמליא שלו מתקבצים לפעול בעולם ענין מחודש נקראים, רגליו, כענין שכתוב לעתיד: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים 45, שענינו חיילותיו*.

19 שמות יז, א, ועוד. 20 דברים יא, יב, ועוד. 21 במדבר יא, א: באזני ה'. 22 שמות ט, ג, ועוד. 23 דבתי"א, כה, ב: רגלי אלהינו. 24 ישעי' מב, כא. 25 תהלים ה, ה. 26 שם קד, לא. 27 וכן ברמב"ם (מו"נ א, לט): "והוא (לב) שם המחשבה גם כן וכו'". 28 ישעי' לז, יז. 29 ומלאכיה, בתרגום יונתן שלפנינו: ארי, "במיתריה" יתכנסו וברעותיה יתקרבון. 30 לא נתברר לי לאיזה פסוק כוון. 31 לא מצאתי דרש זה. 32 יהושע ט, יד. 33 וכן ברמב"ם (מו"נ א, מד). 34 תהלים לד, טז. 35 דברי הימים ב, טז. 36 משלי טז, ג. 37 זכרי' ג, ט. 38 במדבר יא, א. 39 חיפשתי מדרש זה ולא מצאתיו. 40 תהלים מ, ז. 41 להלן כא, יז. — וכוונת המליצה פה, יען כי מקום כבוד ר' בדיוק אינו ידוע להם, לכן עושים עטרה לחניע, בראש המלך באשר הוא שם". 42 שמואל א, ה, יא. 43 שמות ט, ג. 44 שם יד, לא. 45 זכרי' יד, ד.

למעלה. אין, דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו. — ופירש"י: ירושלים שלמטה תהא בנויה כעיר שחבורה לה שהיא כיצא בה ודוגמתה, מכלל דאיכא ירושלים אחריתי, והיכן אם לא למעלה. כי היא הגורמת. והוא משל האדריכל והסרסור כדלקמן (תורת חיים). עיין דברי רבינו סוף פ' בראשית. באורו. של "שבעת עינים". שענינו

וכן תמצא שהזכיר הכתוב בצבאות ישראל ברגלי אעבורה⁴⁶, שטעמו: בצבאותי, כאשר
 אזכיר שם בע"ה. ועל דרך המדרש⁴⁷: ויתעצב אל לבו אמר ר' אמי⁴⁸ משל למלך
 שבנה פלטרין על ידי אדריכל ולא ערבה לו⁴⁹ על מי להתרעם⁵⁰ לא על אדריכל. עוד *:
 למלך שעשה סחורה על ידי סרסור ולא הצליח בה⁵¹ על מי⁵² להתרעם לא על הסרסור.
 הבן המשל הנמרץ הזה, ולפי שהיה במשל האדריכל מקום לטעות בשתי רשויות, כי יאמר
 אדם אף על פי שהמלך מלך, האדריכל חכם ממנו באותה מלאכה, ואין הדבר כן חס ושלום,
 כי הכל אחד מיוחד בלי פרוד, על כן חזר רבי אמי להזכיר משל הסרסור שהסרסור אין
 לו שום כח בסחורה ואין לו חלק בה כלל. וכונת רבי אמי בשני המשלים כי האדריכל
 הוא הסרסור והסרסור הוא האדריכל. פירוש "אדריכל" אומן או בנאי, תרגום: ויפסלו בוני
 שלמה⁵³, ובנו אדריכלי⁵⁴ שלמה. ועל דרך הקבלה: ויתעצב אל לבו, הוא האדריכל⁵⁵
 והסרסור שהזכיר במדרש, ושם בארו סוד הענין, והמלך ה' * ידבר עמו ואומר: אמחה
 את האדם אשר בראתי וגו' כי נחמתי כי עשיתם⁵⁶, כתיב * ויש לך להשכיל ולקנות לב
 בלשון, האדם בארץ' שהזכיר הכתוב שתי פעמים בשני פסוקים * זה אחר זה, כי בראשון *
 ידבר למטה ובשני * למעלה, ומלת, ויתעצב' תחזור אל האדם, הוא תפארת ישראל שבסבתו
 עשה ה' את הארץ שבפסוק בראשית, שגרמה כל הרעה הנזכרת, ויהיה באור הכתוב
 בסודו: וינחם, הכוונה, כי עשה את האדם, והנחמה לא בעבור האדם אלא, בארץ *.
 כלומר בעבור הארץ הגורמת, ועל כן ויתעצב (האדם) אל לבו בעבור לבו * שהוא היה סבה,
 כי הוא הארץ והסרסור והאדריכל. ולפי שכתוב בתחלת הבריאה ישמח * ה' במעשיו,
 הזכיר בו עתה: ויתעצב אל לבו. ואל יקשה עליך כשהזכיר לשון עצבון במקום הזה,
 וכן מה שכתוב: ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני וגו'⁵⁷, שהרי כבר אמרו
 בגמרא⁵⁸: הא בבתי גוואי * הא בבתי בראי, ומן הגבורה ולמטה נקרא, בתי בראי, והבן
 זה. וכשם שמצינו בשעת הכעס קודם המבול, ויתעצב אל לבו, כך הזכיר הכתוב בשעת
 הרצון אחר המבול וקבלת הקרבן, ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד⁵⁹, וזה מבואר.

46 במדבר כ, יט. 47 ב"ר כו, ו. ועיין רמב"ן (עמ' נ) שמרמו למדרש זה, וכתב, "שחא סוד גדול
 וכו'". 48 ר' אמי, שם: ר' ברכיה. 49 ולא ערבה לו, שם: ראה אותה ולא ערבה לו.
 50 להתרעם, שם: להתכעס. 51 ולא הצליח בה, שם: והפסיד. 52 על מי, שם: על מי יש
 לו. 53 מלכיהם ה, לב. 54 אדריכלי, בתרגום יונתן: אדריכלי. 55 עיין לחלו בדברי
 רבינו לך לך יב, ה, ועל דרך הקבלה וכו' והאדריכל הוא וכו'. 56 לפנינו פסוק ז. 57 ישעי'
 כב, יב. 58 הנינה ה, כ. 59 לחלו ה, כא.

חיילותיו. וברמב"ם (מו"נ א, כח): רצונו
 לומר קיום סבותיו, כלומר הנפלאות אשר
 יראו או במקום ההוא (בהר הזיתים) אשר הוא
 ית' סבתם. — ועיין מ"ש רבינו במדבר כ, יט,
 ד"ה ברגלי אעבורה. עוד. משל שם במדרש
 (ב"ר כו, ו). — והנה בדברי רבינו להלן מבואר
 שגם המשל השני נאמר על ידי רבי אמי, כמו
 המשל הראשון (שלפי גירסת רבינו הוא רבי
 אמי). ובמדרש שלנו המשל הראשון נאמר על
 ידי ר' ברכיה, והמשל השני על ידי ר' אסי.
 והמלך ה'. והמלך שבמשל המדרש שהוא ה'.
 כי עשיתם כתיב. עיין "תורת חיים" ביאור
 עומק הענין. בשני פסוקים. בפסוק ה':
 וירא ה' כי רבה רעת, האדם בארץ. — בפסוק
 ו: וינחם ה' כי עשה את, האדם בארץ.
 בראשון. רבה רעת האדם בארץ. בשני.
 כי עשה את האדם בארץ. אלא בארץ.
 עיין "תורת חיים" באור עומק הענין. בעבור
 לבו. ויהיה פירוש, "אל לבו" כמו על לבו.
 והרצון שלא נתעצב הש"י בבריאת האדם במה
 שעשהו כי כבר עשאהו בשלמות רק נעצב
 וכעס ית' על לבו של אדם וחפצו ורצונו באדם
 לרע לו (מדרשי התורה להק' אנשלמה אשחרוק).
 ישמח ה' במעשיו. תהלים קד, לא. — חולין
 ס, א: בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות
 וכו' מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שר
 העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה'
 במעשיו. — הרי שבתחילת הבריאה כתוב
 "ישמח ה' במעשיו". הא בבתי גואי. איכא
 (בבלי).

וירא ה' כי רבה רעת, האדם בארץ. — בפסוק
 ו: וינחם ה' כי עשה את, האדם בארץ.
 בראשון. רבה רעת האדם בארץ. בשני.
 כי עשה את האדם בארץ. אלא בארץ.
 עיין "תורת חיים" באור עומק הענין. בעבור
 לבו. ויהיה פירוש, "אל לבו" כמו על לבו.
 והרצון שלא נתעצב הש"י בבריאת האדם במה
 שעשהו כי כבר עשאהו בשלמות רק נעצב
 וכעס ית' על לבו של אדם וחפצו ורצונו באדם
 לרע לו (מדרשי התורה להק' אנשלמה אשחרוק).
 ישמח ה' במעשיו. תהלים קד, לא. — חולין
 ס, א: בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות
 וכו' מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שר
 העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה'
 במעשיו. — הרי שבתחילת הבריאה כתוב
 "ישמח ה' במעשיו". הא בבתי גואי. איכא
 (בבלי).

השם הגדול יתעלה, רק אותיות לב באמרך לי לה לו, כי בה בו, רמו כי השם הגדול נקרא בשם הנכבד כי שמי בקרבו:

ספר הבהיר [אות קלקלג] מאי ניהו מלא כל הארץ כבודו [ישעיהו ה, ג], אלא כל אותה ארץ שנבראת ביום ראשון שהיא למעלה כנגד ארץ ישראל מלאה מכבוד השם, ומאי ניהו [חכמים] [חכמה] דכתיב [משל ג, לה] כבוד חכמים ינחלו. וכתיב [יחזקאל ג, יב] ברוך כבוד יי' ממקומו, ומאי הוי כבוד יי' זה. משל למה הדבר דומה, למלך שהיתה לו מטרונותא בחדרו שכל חייליו משתעשעין בה, והיו להם בנים ובאים כל היום לראות פני המלך ומברכים אותו, אמרו לו אנה אמנו, אמר להם לא תכלו לראותה עתה, אמרו ברוכה תהא בכל מקום שהיא, ומאי דכתיב ממקומו מכלל דליכא דידע את מקומו. משל למטרונותא שבאה ממקום רחוק ולא ידעו מתיכן באת, עד שידעו שהיא אשת חיל נאה והגונה בכל מעשיה, אמרו זאת ודאי מצד האור נלקחה כי במעשיה תאיר העולם. שאלו אותה מאין את, אמרה להן ממקומי. אמרו א"כ גדולים אנשי מקומך, ברוכה תהיי ומבודך מקומך. וכי אין כבוד יי' אתה מצבאותיו, לא גרע, אמאי מברכים לה, אלא משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו גן נאה, וחוצץ לגן בקרוב ממנה חתיכת שדה, ואם השקה את הגן בתחלת שקיותיו הלכו להם המים על כל הגן, אך אותה חתיכה של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה אף על פי שהכל אחד הוא, לפיכך פתח לה מקום והשקה אותה לברכה.

וזה המאמר הוא כמבואר, רק אני צריך לעוררך על המעם שנתן מפני מה מברכים המדה הזאת העשירית וקבעו לה ברכה בפני עצמה יותר משאר המדות, אחרי שכלם מתברכות מן הסבה הראשונה יתעלה ויתברך. והמשיל משל

הזרות הנוכרים בלחשים הנוכרים בכרי רח"ל, אף על פי שהדברים ההם אין להם פירוש אלא במלות עצמן ולחכימא ברמיזא. ובפסוק מכשפה לא תחיה נבאר יותר בגזירת האל: וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' [שם ה]. אמר כי הפגם ההוא הגיע עד הארץ העליונה:

וינחם יי' כי עשה את האדם וגו' [שם ו]. ספר הזוהר [הי] קמ"ד ע"א [וינחם יי' הא בזעיר אפין איתמר, והבן זה ממה שאמרתי לך במקום אחר. ספר הזוהר [שם קל"ז ע"א] ובתאי תליין ימינא ושמאלא נהורא וחשוכא רחמי ודינא, וכל ימינא ושמאלא נהורא וחשוכא רחמי ודינא כהאי תליא ולא בעתיקא, והבן זה מאד. אשר עשה את האדם בארץ. להוציא אדם שלמעלה שלא היה בארץ, שנאמר [יחזקאל א, טו] כמראה אדם עליו והבן זה.

ויתעצב אל לבו [שם]. כביכול לכו לקה עמהם כי נמנע השפע מלבוא אליו, כענין [ישעיהו מ, יז] והמה מרו ועצבו את רוח קדשו:

ספר הבהיר [אות קלד] אמר רבי רחומאי כבוד ולב הן אהר, אלא שהכבוד נקרא על שם מעלה, ולב איקרי על שם פעולת מטה, והיינו כבוד השם והיינו לב השמים. נקראת השכינה שהיא כבוד יי' בשם לב, כי היא כלולה מל"ב נתיבות, והלב נוטה בצד צפון כי משם עיקר קבלתו. וגם רבותינו ז"ל מנו במסכת אהלות [פ"א מ"ח] ששה איברים בלב, שמונה שם רמ"ח איברים, רמו כי הוא כלול משש קצוות.

ספר הבהיר [אות צח] ומאי לב זה היינו דכתיב [דברים ה, יא] עד לב השמים, ובו כלולים ל"ב נתיבות פלאות חכמה. וכבר ידעת כי השמים שם לתפארת ישראל. והבן כי אין בכל האותיות אות שישמשו בה אותיות יה"ו שהם סוד

פירוש אבן יקרה

כל הארץ כבודו, והוא שנאמר גם כן יי' צבאות הוא מלך הכבוד, ועוד כי חולקין כבוד למלכות, ועל כן שם איוני נקרא בכל מקום שם הנכבד: אין בכל האותיות כו'. פירוש אין בכל האותיות שישמשו בהם אותיות יה"ו, להיות אותיות יה"ו עם אות אחרת בלבד מלה, כמו באותיות לב: כי השם הגדול נקרא בשם הנכבד. כי שמי בקרבו, וכן תמצא כי שם יה"ו ול"ב עולם ג"ן, וזהו [שיר השירים ד, יב] גן נעול אחותי כלה: ומאי ניהו חכמים. פירוש ל"ב נתיבות חכמה, ומה שאמר ינחלו ולא אמר תנחל, לרמז כי נחלתה באה דרך הוי"ו ומשך הוי"ו: למלך שהיתה לו מטרונותא כו'. המלך הוא הת"ת, וחייליו הם כל הספירות משפיעים בה, והבנים הם כל צבא מעלה ומטה, ומה שאמר לא תוכלו לראותה עתה ולית דידע מקומה, זהו לפי שאף שהיא שוה באצילות עמהם איננה באחדותם, כי נשתלשלה למטה היותה לראש פינה, וכוללת כולם כי כחה כח כולם ואחדותם ובית קיבול להם, והיותה שליח והכח הכללי המוציא לפועל שפעם ופעולתם אשר ישלחו אליה, ולכך אינה נראית בפני עצמה אלא כפי המדה המשלחת כחה אליה, ואינה מושגת אלא מצד הזוהר והכבוד הבא אליה מן העליונים, ולכך היא אומרת ממקומי אני, וכל המשל מוכן על דרך זה כי היא הקושרת ומייחדת כולם ומקומה הוא מקומם ומקומם מקומה: אמר להם לא תוכלו לראותה עתה. כלומר בפני עצמה כמבואר בסמוך: ומאי דכתיב ממקומו. פירוש ולא כתיב במקומו מכלל כו': לא גרע. כלומר שהרי לא גרועה היא משאר הספירות שהרי היא עמהם באחדות אחד: למלך שהיה לו גן נאה כו'. אך אותה חתיכת של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה כו'.

אנ"פ שהדברים ההם אין להם פירוש אלא במלות עצמן. פירוש כי הם בעצמם שמות, כמו עיזא דבי טבחא שמינא מינאי, שהוא שם שמכחיש השד ואינו מזיק, וכיצא באלו רביס, פליאה [עמוד תתא]. ובפסוק מכשפה כו'. כדף ק"ד ע"א ובי: והבן זה ממה שאמרתי לך במקום אחר. פירוש אף כי יי' רומז לת"ת שהוא רחמים, מ"מ כאן רומז למדת הדין, והיינו שאמר לעיל כדף ד' ע"ג כי אף מן השמים שהוא הת"ת דנן, כי הרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין, וכן לקמן כדף ג"א ע"ד: כהאי תליא ולא בעתיקא. פירוש ולא בכתר עליון. ואמרו והבן זה מאד, רוצה לומר כי כהא נמי תליא הניחומין ולא בעתיקא, כי לא אדם הוא להנחם, כי אין הניחומין אלא עד מקום הנקרא אדם כמבואר בשערי אורה שער ג' [לט ע"ב]: להוציא אדם שלמעלה. ופירוש נחם שעשה את האדם הגשמי בארץ כדוגמה וכח שיוכל להוציא את האדם של מעלה, שלא יהיה עתה בארץ של מעלה בשביל מעשיו, ואילו היה בארץ לא היו מעשה ידיו נשטפים במבול, אבל לא נתחנם מן האדם העליון ג"כ, כי אילו היה נמנע ממנו חס ושלום השפע גם כן היה הכל חוזר לתוהו ובוהו כדלקמן בע"ג. וזהו אמרו והבן זה, ופירוש הפסוק כך הוא וינחם את אשר עשה את האדם בארץ, אבל לא מהאדם של מעלה, ומלת בארץ דייקא. כענין והמה מרו ועצבו את רוח קדשו. פירוש שהוא העטרה, כי על ידי נטילת השפע מן העטרה בסבת מעשה בני האדם, נתעצבה העטרה הנקראת לב: כבוד ולב הן אחד. כי מספרם אחד, לרמז לעטרה הכלולה מל"ב נתיבות חכמה, וזהו כבוד חכמים ינחלו, ונקרא כבוד על שם מעלה כי היא כבוד השם שהוא הת"ת שממנו מתכבד ומלא

מחשבה וואס האט ארומגענומען אלע נבראים אן אויסנאם.
 ו. דער פירוש אין רש"י אויף, "כי נתמתי" איז [ווי יעדער ענין אין תורה — מלשון הוראה] אויך א הוראה בעברתנינו:

ווי געזאגט פריער, קען רש"י נישט טייטשן דעם "נתמתי" אין אונזער פסוק חרטה אויף דער עשי פון די נבראים — ע"ד ווי ער טייטשט פריער ביי "וינתם ה' כי עשה את האדם בארץ" — ווייל דא שטייט "ויאמר ה' איז עס שוין א גזירה וואס מוז דורכגעפירט ווערן בפועל.

און דאס איז א הוראה, אויף ווי ווייט מען דארף זיין נזהר בלכתובי. ווארום וויבאלד אז צדיקים [וואס דערמאנט מיינט מען אלע אידן, כמ"ל²⁴ ועמל כולם צדיקים] דומים כבוד-אם²⁵, האט דער דיבור פון א אידן א וויקונג. און דערצויער דארף מען זיין זייער פארזיכטיג נישט ארויסצוברענגען בדיבור עפעס א נישט-גוטן ווארט אויף א צווייטן, ווארום דער דיבור פון א אידן קען שאטן.

בעת מען סבאבט וועגן דעם צוויי-טנס רע אין מחשבה, איז מען דער-מיט עובר אויף א הארבן איסור²⁶:
 דאס קען אבער יענעם ניט שאטן (אויף אזוי פיל ?) בעת אבער מען זאגט עס ארויס בדבור, קען יענער ליידן דערפון.

דערמיט איז פארשטאנדיק דער

(24) ישעי' ס' כא.
 (25) ראה כי' פסד' ת, במדבר פ"ג, ה' אמתי' פ"ג, ג' דות רבה פ"ד, ג.
 (26) ראה אהר"ק ספספ' שמחשבת לשרי' תמורה הוא גם מדיבור.

און דעם אויבערשטנס גזירה מוז דאך מקיימ ווערן, דערנבער קען מען נישט זאגן אז דער דבור ("אמחה") האט גע-מיינט אפצונושן די נבראים, און במילא איז "נתמתי" נישט קיין חרטה אויף דער באשאפונג, כנ"ל.

ה. עי"פ הנ"ל קומט אויס, אז אין דעם אויבערשטנס אמירה, אמחה את האדם גו"ו האט זיך אויפגעטאן א פארלייכערונג לגבי דער פריער-דיקער מחשבה: פריער במחשבתו איז געווען חרטה אויף דער באשאפונג (דאס מיינט — היפך הקיום) פון גאנצן מין אנושי ובע"ח: שפעטער אבער האט דער אויבערשטער גע-זאגט "אמחה את האדם", א תיזוי דורך מים, וואס דורך דעם וועט די גזירה נישט חל זיין אויף נח וכל ב"ב כל.

וואס האט געבראכט די נטי' לקולא פון "אמחה", וויבאלד אז פריער איז עלה במחשבתו בנוגע צום גאנצן מין האדם? פארשטייט מען עס בסיים הפסוק: "כי (ווייל)" "נתמתי כי (נטי' חו"ט)", — איר האב זיך באקלערט וואס צו טאן מיט זיי צוליב דעם וואס איר האב זיי באשאפן: ד.ה. וויבאלד אז איר האב זיי באשאפן, זיי זיינען מעשי ידי של הנבריה, דארף איר געפניען א וועג אויפצוהאלטן זייער קיום — ומהאי טעמא איז בלויז "אמחה את האדם וגו' (במים)".

לייט דעם איז אויך מובן, אז דער טייטש פון רש"י "נתמתי" — חשבותי מה לעשות" איז נישט אין סתירה צום כלל אז כל לשון ניהום מיינט מחשבה אחת: אויך דא טראגט דאס איד זיך דעם באדייט פון חרטה, אבער די חרטה איז נישט אויף דעם וואס "עשי-תיים", נאר אויף דער פריערדיקער

"וינתם ה' וואס דארטן קען רש"י איינלענען אז דאס מיינט חרטה, און אין דעם פסוק מוז ער לענען "חשבותי מה לעשות כו"ו"?

אין דער ביאור אין דעם: אין פרי-ערדיקן פסוק שטייט "וימתצב אל לבך". און דאס לערנט אונז אז דארט רעדט נישט דער פסוק וועגן דעם איר-בערשטנס א גזירה וואס איז אראפ-געקומען אין דיבור, נאר וועגן זיין מחשבה, וואס ער האט געטראכט כתי-כול בינו לבין עצמו. און ווי רש"י איז דארט עטליכע מאל מדייקט און מדגיש דעם לשון מחשבה: "נהפכה מחשבתו: עלה במחשבה לפני: מחשבה אחת חס'".

און וויבאלד אז דער ניהום איז געווען בלויז במחשבה²⁷, איז קיין קשיא נישט פארואס איז אזוי נישט גע-ווען אין פועל ממש, ווייל יענער ניהום איז געבליבן אין מחשבה ברייכל און איז נישט אראפגעקומען אין קיין גזירה בדבור. משא"כ אין אונזער פסוק שטייט "ויאמר ה' גו"ו וואס דאס מיינט א גזירה²² דורך אמרה²³ —

(21) בראים כתם שפשיש". נהפכה מחשבתו של מקום ממות הרחמים למת הדיו' שפסוק "וינתם ה' הוא לא שפסק עליהם את הדיו שיאבדו, כיא שנבטח ליחור מה לעשות בהם, אבל בפשיש בדיה וימתצב אל לב (חשני) שבא בהמשך לפי השי' שברש"י. נהפכה מחשבתו כו"ו (כמי שפי' בראים ממשאר מפרשי רש"י) מפרוש: נתחבל על ארדו ומשאר דיוי.

(22) יאה גו"א, "חזא מחשבה וחד לגזירה".
 (23) ועפי"ז יבן מה שפירשי' בפ"ג (ת"א) כ' "ירשעו של רשעים הופכה מלת החמים למת הדיו דזאמר ויאה ה' כי רבה רעם האדם וגו' ויאר ה' אמונה ויהא שם מלת החמים", ולא הניח כי היקדים "וינתם ה'". כי [נוסף עי' שילי שביא ופי' דלכל הפי' הוא מלת הדיו משא"כ מה "וינתם ה' דלפי' הוא בפירוש" כאן הוא (לא מלת הדיו אלא אורכה) "נתמה ויהיה לפני כו"ו דומק' הפסוק "ויאמר ה' הוא מניחה בפועל.

לייט דעם וועט מען אויך פאר-שטיין פארואס לערנט רש"י אז "נתמתי" כי עשייתים" מיינט נישט ל-חרטה, נאר "חשבותי מה לעשות כו"ו": דערפון וואס נח ואשר אנו בחיבה זיינען געראטעוועט געווארן, איז קלאר, אז דער אויבערשטער האט נישט חרטה געהאט אויף דעם וואס "עשיתים" (ווארום אויב יע, וואלט ער דאך אפגעקעקט אלע באשע-פענישן)¹⁹.

און דאס איז נישט קיין סתירה צום כלל וואס רש"י האט פריער ארויס-געבראכט: "כל לשון ניהום שנבמקרא לשון נמלך מה לעשות כו' לשון מוח-שבה אחרת", ווייל אויך "נתמתי" דא מיינט, "נמלך": סאיז טאקע אז אנדער חוטה-ליידקע מחשבה, אבער די חרטה דא איז נישט אויף דעם וואס ער האט זיי באשאפן, כמש"ת ליהלן.

ד. לכאורה קען מען אויך דעם פלעגן: ווי קען מען זאגן, אז פון דעם וואס נח ואשר אנו בחיבה זיינען געבליבן גאנץ, האט רש"י דעם הכרח צו לערנען אז "נתמתי" כי עשייתים" מיינט נישט קיין חרטה אויף זייער בא-שאפן — רש"י אליין טייטשט דאך אויך, וינתם ה' כי עשה", אז דער איר-בערשטער האט חרטה געהאט און בהפכה מחשבתו... למדו"ד²¹, און מאייד גיסא, קען מען דאך אויך אין יענעם פסוק פריער די זעלבע קשיא: אויב דער אויבערשטער האט חרטה געהאט אויף דער באשאפונג פון מענטשן²⁰, היינט ווי איז געבליבן דער קיום פון מין אנושי? ד.ה. אין וואס באשטייט די נפק"ל צווישן דעם פסוק "נתמתי" און דעם פריערדיקן פסוק

(19) ראה אהר"ק עה"פ.
 (20) ראה פס"ז שבתע"ה 6.
 (21) ראה אהר"ק עה"פ.

מיינונג. ווייל סאיז גאר און גאר נה 32 הוי דו את כל האדם לכף זכות.
(משוחזר ש"פ בראשית ומשכ"ל)

מעגליר'ן אז סאיז לגמרי ניט אזוי ווי אים ווייט זיך אויס 31, וכפס"ד המש-

(32) אבות פ"א מ"ד.

(31) בארובה ערבי'ן ראה לקריש חלק יד שיחה ב לפי נח.

ז. נאך א הוראה פון פרש"י ה"ג': דער טעם וואס די חרטה אויף דער בריאה איז ניט ארייס בדיבור, איז ווייל, עשתים'ם, ד.ה. ניט בליין וואס די גזירה איז ניט געקומען בדיבור, נאר אפילו במחשבה איז ניט געווען קיין חולקה צו מאבד זיין דעם מענטשן. סאיז מלכתחילה געווען נאר א מחשבה פון ניהום וחרטה, אבער אז קיין החלטה, מה לעשות? 30. און ווי דיין של הקב"ה, עשיתים, זיי זיינען מעשי ווארו די מחשבה לטובה, אז נח ואשר אתו בתיבה, זאלן בלייבן לעבן.

און דאס איז א הוראה פאר יעדערן: אפילו ווען מען זעט ר"ל אויף א צווייטן אלץ אז רבה רעמו און, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אבער ויסענדיק אז יעדער איד איז נצר מטעם מעשי ידיו של הקב"ה 24, דארף מען אויף אים ניט ארדיטיריאן ח"י קיין פס"ד — אפילו ניט במחשבה — נאר מען דארף אים דו זיין לכף זכות.

ומהדאך דער אויבערשטער, וואס ער איז בוחן כליות הלב, און סאזי ניט שייך ביי אים קיין טעות ח"י, און ווען ער האט געזען אז רבה רעמו האדם איז דאס דאך געוויס געווען ריכטיק — פונדעסטוועגן האט ער זיך אפגע- וואלטן פון ארדיטיריאן לויט דעם א פס"ד מוחלט: עאכ"כ א מענטש, וואס איז עגליל צו מאבן א טעות, טאר ער געוויס ניט פעסטשטעלן און ארויס- קומען וועגן יענעם מיט א שלעכטער

מריז'ל 22, גשון תליתאי קטיל תלי- תאי, אז לישון הרע בריינגט אמגל'ק אויף אלע דריי: ניט בליין אויפן דער- ציילער און הערער, נאר אויך אויף וועמען מען רעדט 28. וואס לכאורה קען מען פרעגן: די ביידיע — דער וואס רעדט לשה"ר און דער וואס הערט לשה"ר — האבן געטאן אז איסור: אבער וואס איז שולדיק דער דריטער, פארוואס זאל ער ליידין?

איז דער ביאור אין דעם: די תכונה (און, אויפטו"ן) פון דיבור איז, וואס ער בריינגט ארויס א זאך מההעלם אל הגילוי, און דערבער כל זמן מען רעדט ניט וועגן יענעמען רע, אפילו ווען דאס איז אמת, שטייט דאס נאר אין אז אופן פון העלם. און דער אוי- בערשטער איז דאך א מאריר און, ווארט ער ביז דער איד וועט טאן משונה. בעת מען רעדט וועגן דעם, און דאס קומט ארויס בגלוי אין עולם הדיבור, דארט קען שוין דערפון ארדיטיריאן 28. אויף אים א קטרונג וואס איז עגליל צו ברענגען שארדן 29.

27) ערכין טו, ב רמב"ם ה"ל דיעות פ"ז, ה"ג
28) ברויט יום (ע קד) הבא בשם הרעש"ש פי' מדול הגל בא"א, דעם אויסטראטער. ואפשר שהוא ע"פ פירוש ריבון גילוסו במ"ם, שם ויחא ויקי' פכ"י, ב: שהוא הורג שלשה כו' התאמר עליו. וש"כ.

28-) יורה מזה מצינו (לטוב) אפילו בנגע להבנה והשגה שמו"ר ולה"ה (הח"מ) ה"י נוהג כשנפלה לו אהר השגה ה"י אומה כפה אה שאי יבנו המשעים ככ... בכ"י להמשיך את ההשגה ב"י העולם... ע"י שמדברה... ממשיכה לעוה"י (הויס לאיית סצ"ח).

29) וע"ד אל יפתח אדם פ"ו לישון (כוננות ת. ב. וכדומה שם), וואו שו"ע ארד"ז ה"ל שמעית גוף כו' ס"ב, ולהעיר מוח"ב רס"ו, סצ"ב ואילך. הי"ם יום ע' ע' ק'.

30) לפי הרי"ם כ"ו כו' הוא הפסוק בפירש"י (כ"ל הערה 21).

